

Zbigniew Przybyła

"Stanisław Pigoń : szkice do portretu", Czesław Kłak, Rzeszów 1993 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 86/2, 199-201

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czesław Kłak, STANISŁAW PIGOŃ. SZKICE DO PORTRETU. Rzeszów 1993. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, ss. 188 + 8 wklejek ilustr.

Kolejną, jubileuszową (25 rocznica śmierci Uczonego) „przycieś”¹ polonistycznej pamięci o profesorze Pigioniu wniósł redaktor naukowy sesyjnego (Rzeszów–Jasło, 1978) pokłosa *Wokół Stanisława Pigionia. Nad warsztatem naukowym i literackim Uczonego* (1983), wydawca nowej edycji pamiętnika *Z Komborni w świat* (1984), a zarazem recenzent wyboru prac naukowych tego wybitnego badacza i edytora piśmiennictwa romantyzmu i Młodej Polski. Wydane ostatnio pigoniana pióra Czesława Kłaka stanowią sumę jego dawniejszych i nowszych studiów nad spuścizną autobiograficzną oraz warsztatem naukowym i literackim wielkiego kombornianina.

Rzeszowski polonista, mając świadomość, że „na dziedzictwo Pigionia należy spojrzeć z perspektywy, którą otwiera pełna swoboda w traktowaniu przedmiotu badań, z perspektywy nowych źródeł, zwłaszcza bogatej korespondencji uczonego” (s. 20; podkreśl. Z. P.) – wykracza w *Szkicu wstępnym* poza tory przetarte przez siebie i innych (wymienionych w przypisach²) autorów prac o Pigioniu. Pisze więc o wyciszanych przez cenzurę takich momentach biografii profesora, jak jego udział w protestach (1930, 1939, 1964) ludzi nauki wobec autorytarnych poczynań władzy³, przemówienie rektorskie w uniwersytecie wileńskim i wydawnicza manipulacja dorobkiem badacza kultury ludowej. Fakty te świadczą, że Pigoń – jak napisał w jego nekrologu Wiktor Weintraub – „Był człowiekiem imponująco niezależnym duchowo”⁴.

Informacje o postawie społecznej Uczonego powodują poszerzenie zakładanego przez autora tej książki kręgu jej „czytelników, którzy z racji przynależności pokoleniowej nie zetknęli się ze Stanisławem Pigionem [...]” (s. 22) – także o powojenne roczniki studentów profesora, najczęściej nieświadomych faktu, że ich wykładowca biorąc udział w wojnie polsko-rosyjskiej lat 1919–1920 był m.in. dowódcą pociągu pancernego „Hallerczyk”⁵. Wyjątkowo dowiedzieli się o tym – od dra Stanisława Sierotwińskiego – studenci (także piszący te słowa) ostatniego (1959/60) kursu wykładów Pigionia, których słuchała również jego wnuczka Barbara Biernacka, wówczas studentka I roku polonistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Dla tych zaś, którzy – jak żartobliwie powiedział fetowany Jubilat w 1962 r. w czasie poświęconej mu uroczystości w krakowskim oddziale Polskiej Akademii Nauk⁶ –

¹ O specyfice Pigioniego słownictwa – zob. J. Kwiatkowski, *O piśmarstwie Stanisława Pigionia. Rekonesans*. W zbiorze: *Stanisław Pigoń. Człowiek i dzieło*. Kraków 1972.

² Bibliografię pigonianów cytowanych w przypisie 3 (s. 8–9) można dopełnić o następujące pozycje: W. Weintraub, *Stanisław Pigoń (1885–1968)*. W: *O współczesnych i o sobie. Wspomnienia, sylwetki, szkice literackie*. Opracowanie i wstęp S. Barańczak. Kraków 1994. – K. Czajkowska, *Stanisław Pigoń. Uczony i wychowawca*. Rzym 1980. – M. Danilewicz-Zielińska, *Próby przywołań. Szkice literackie*. Wybór, opracowanie i przedmowa M. Zieliński. Warszawa 1992 (tom poświęcony pamięci J. Ujejskiego i S. Pigionia).

³ Wypada tu wspomnieć także o udziale Pigionia w publikacji profesorów uniwersyteckich *W obronie wolności szkół akademickich* (1933) – zob. A. Paluchowski, *Pigoń*. „Roczniki Humanistyczne”, *Filologia polska*, 1970, z. 1: *Stanisławowi Pigionowi Katolicki Uniwersytet Lubelski*, s. 17.

⁴ Weintraub, *op. cit.*, s. 415.

⁵ Zob. J. Starnawski, *Kronika życia i działalności Stanisława Pigionia*. W zbiorze: *Stanisław Pigoń. Człowiek i dzieło*, s. 412. W publikacji tej M. Rydlowa zamieściła fotografie (nry 16, 17) S. Pigionia z załogą „Hallerczyka”, natomiast K. Wyka w szkicu *Stanisław Pigoń. Próba rekonstrukcji osobowości* (s. 52) podkreślił „żołnierskość jako szczególną wartość moralną i patriotyczną” Pigionia.

⁶ Zob. T. Ulewicz, *Pożegnanie z Profesorem*. W: *iw.*, s. 395. – I. Miłucha, *Wspomnienia o profesorze Stanisławie Pigioniu. Zapiski z pamięci*. W: *iw.*, s. 389.

nie będą odróżniać Bystronia od Pigionia⁷ – Kłak przedstawił zwięźle jego biografię i 60-letni (1908–1968) dorobek naukowy. Natomiast dla badaczy twórczości naukowej profesora cenna jest sugestia, że „temat Pigoń jako polemista wciąż czeka na swego autora” (s. 14, przypisy 13)⁸ – co zresztą potwierdza szkic Kłaka o warsztacie Uczonego.

Rozprawa Pigionowe „niebo w płomieniach” (1991) pokazuje, jak przyszły polonista z powziętej w okresie gimnazjalnym niechęci do duchowieństwa i ze stanu niewiary przechodzi w czasie działalności w krakowskim kole Eleusis do żarliwej wiary, kiedy „przejrzał” za sprawą *Genesis z Ducha Słowackiego*. Należy dodać, że jest to kolejna – po studium Krystyny Ratajskiej *Dziedzice filomatyizmu* (1987) – próba rekonstrukcji osobowości młodego Pigionia w okresie przynależności do Eleusis. Ratajska, pisząc o „trudzie” odrodzenia wewnętrznego i dialogu elsa Pigionia z poezją wieszczów romantycznych, odwołała się do jego ówczesnej publicystyki i spuścizny rękopiśmiennej przechowywanej w Bibliotece Jagiellońskiej⁹. Natomiast Kłak miał do dyspozycji, oprócz tomów „Eleusis” (wypowiedzi W. Puska i T. Strumiły), także rękopis *Raptularza* (1909–1914), będący w posiadaniu prof. Krzysztofa Pigionia (syna Uczonego).

O tym, że przeżycia duchowe członka eleuzyńskiego stowarzyszenia są charakterystyczne dla ówczesnej młodzieży, świadczy kreacja bohatera poszukującego w powieści Jana Parandowskiego *Niebo w płomieniach*. Godząc się z zapożyczonym, metaforycznym określeniem Pigionowych rozterek religijnych, trzeba równocześnie pamiętać o różnicy w zakresie głębi ich przeżywania przez rzeczywistego jasielskiego i fikcyjnego lwowskiego gimnazjalistę. Wytknięte przez Wacława Kubackiego w recenzji książki Parandowskiego „pominięcie pierwiastka uczuciowego w przeżyciu religijnym”¹⁰ Jerzy Andrzejewski ujął metaforą „płomienie bez ognia”¹¹, a Leon Piwiński podsumował następująco: „za dużo jest elementu erudycyjnego, a za mało żywej, bezpośredniej treści psychicznej”¹².

Obszerna rozprawa *Nad pamiętnikami* (wstęp do wyd. 5 *Z Komborni w świat*) podejmuje kwestie sygnalizowane w tytułach podrozdziałów: *Pamiętnik chłopski czy profesorski?, Od raptularza do pamiętnika i dalej, Przede wszystkim „niepospolicie wiarygodny świadek”, Na wyżynach artyzmu i zamykające je Dopowiedzenie*, poświęcone wojennym wspomnieniom profesora. Wzbogacając w tym studium ustalenia poprzedników (K. Wyka, S. Dąbrowski, A. Niewolak-Krzywdą)¹³, zwraca Kłak uwagę na predylekcję Pigionia do pamiętnikarstwa, różnorodność, wartość i przemiany formy gatunkowej jego zapisów autobiograficznych, uzupełnienia pamiętnika komborniańskiego (o jedną trzecią tekstu), postawę badawczą autora, szerokość informacji

⁷ Zob. A. Wilkoń, *Nazwy osobowe typu „Bystron”, „Pigoń”, „Dobronia”*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, *Prace Językoznawcze*, z. 42 (1974).

⁸ Zob. P. Żbikowski, *Brązownik i brązoburca. Spór Stanisława Pigionia z Tadeuszem Żeleńskim (Boyem) o Mickiewicza*. W zbiorze: *Wokół Stanisława Pigionia. Nad warsztatem naukowym i literackim Uczonego*. Rzeszów 1983. Ponadto wzmianki o polemikach Pigionia z T. Boyem-Żeleńskim, W. Nałkowskim, J. Kleinerem czy z K. Górskim zawierają kolejno prace: Z. Stefanowska, *Stanisław Pigoń jako badacz Mickiewicza*. W zbiorze: *Stanisław Pigoń. Człowiek i dzieło*, s. 140. – S. Dąbrowski, *Pamiętnik Stanisława Pigionia. Wstępna charakterystyka*. W: *W stulecie ich urodzin*. W: *Pożegnania*. Kraków 1992, s. 13. – Paluchowski, *op. cit.*, s. 15.

⁹ K. Ratajska, „Trud” życia młodego Pigionia. *Stanisław Pigoń w okresie przynależności do Eleusis*. „Prace Polonistyczne” 1988, s. 130–131, przypisy 7, 8.

¹⁰ W. Kubacki, *Płonące niebo Teofila*. W: *Lata terminowania. Szkice literackie 1932–1962*. Kraków 1963, s. 86.

¹¹ J. Andrzejewski, *Płomienie bez ognia*. „Prosto z mostu” 1936, nr 38.

¹² Cyt. za: Z. Lichański, *Młodość Hansa Castorpa*. („*Niebo w płomieniach*” Jana Parandowskiego). „Prace Polonistyczne” 1980, s. 97.

¹³ Wyka, *op. cit.* – Dąbrowski, *op. cit.* – A. Niewolak-Krzywdą, *Między dokumentem a literaturą*. („*Z Komborni w świat*”). W zbiorze: *Wokół Stanisława Pigionia*.

(nb. prostując niektóre szczegóły, s. 107), zmianę adresata autobiograficznej gawędy, styl nieco archaizowany. Genologiczne zaś ujęcie struktury pamiętnika Pigionia jest przyczynkiem do aktualnego stanu wiedzy o tego rodzaju wypowiedzi literackiej¹⁴.

Lektura szkicu *Warsztat. Uwagi o bibliotece i glosach Uczzonego* (1983) – w kontekście niedawnej relacji Henryka Markiewicza o historii jego własnego księgozbioru (50 000 egz.)¹⁵ – pozwala docenić trud badacza w odtworzeniu losów zbiorów bibliotecznych Pigionia, które prawie w całości (9351 pozycji) tworzą obecnie osobny dział (Pigionianum) w Bibliotece Głównej rzeszowskiej WSP. Ciekawe też są informacje o naniesionych ręką Pigionia książkowych glosach informacyjnych, dydaktycznych, polemicznych, edytorskich oraz indeksach osobowych i rzeczowych, do dziś zachowujących przydatność badawczą.

Omówione prace dopełnia recenzja tomu wybranych pism Pigionia *Poprzez stulecia. Studia z dziejów literatury i kultury* (1984) oraz przemówienie Kłaka na uroczystości nadania Szkole Podstawowej w Komborni im. Stanisława Pigionia (1980).

Książkę zamyka aneks zawierający tekst udostępnionej przez Krzysztofa Pigionia relacji wojennej jego ojca, pt. *Pod Stochodem*, listy Stanisława Pigionia do rektora WSP w Rzeszowie w sprawie odsprzedania biblioteki oraz zbior dokładnie wykonanych 16 fotografii (zwłaszcza rękopisów), które powiększają walory estetyczne publikacji.

W tej starannie wydanej¹⁶ książce korekta tekstu przepuściła gwarową wersję nazwy wsi („komborski”, s. 67), błąd literowy w wyrazie „übertragen” (s. 7), usterki ortograficzne w skrótach niemieckim „Dr.” (s. 7) i w słowie „ciemieżca” (s. 42) oraz dwa rusycyzmy, których wcześniej nie zdołały wypłoszyć z przedrukowanych tu prac zespoły korektorskie LSW i rzeszowskiej KAW („unikalny”, s. 92, 131), a także „Nowych Książek” („z dużej litery”, s. 153).

Zbigniew Przybyła

Jacek Łukasiewicz, *WIERSZE W GAZETACH 1945–1949*. Wrocław 1992. (Recenzent: Tadeusz Kłak. Indeks nazwisk opracowała Zofia Smyk). Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, ss. 140.

Historia literatury, socjologia literatury, teoria propagandy, historia prasy w Polsce – co najmniej te cztery dyscypliny badawcze, sąsiadując ze sobą i wzajemnie się uzupełniając, wyznaczają tematykę recenzowanej tu książki. Użyte w tytule słowo „wiersze” odnosi się w tym przypadku do wszystkich utworów poetyckich, bez względu na ich wartość artystyczną. Przy niektórych tekstach autor zaznacza jednak swą własną ocenę ich wartości (wtedy w miejsce zwrotu „autor wiersza” pojawia się słowo „poeta” bądź „wierszopis”). Pisząc o kryterium poetyckości Łukasiewicz nie przytacza ustaleń teoretyków i krytyków literatury, ale zwraca uwagę na specyficzny typ lektury charakteryzujący czytelnika gazety, dla którego „pierwszym bodźcem skłaniającym do traktowania utworu jako poetycki był [...] podział na linijki” (s. 6), a dopiero w dalszej

¹⁴ Np. J. Trzynadłowski, *Struktura relacji pamiętnikarskiej*. W: *Sztuka słowa i obrazu. Studia teoretycznoliterackie*. Wrocław 1982. – M. Jasińska, *Zagadnienie biografii literackiej. Geneza i podstawowe gatunki dwudziestowiecznej beletrystyki biograficznej*. Wrocław 1970. – J. L. Clifford, *Od kamyków do mozaiki. Zagadnienia biografii literackiej*. Przełożyła A. Mysłowska. Warszawa 1978. – R. Lubas-Bartoszyńska: *Style wypowiedzi pamiętnikarskiej*. Kraków 1983; *Między autobiografią a literaturą*. Warszawa 1993. – A. Cieński: *Pamiętnikarstwo polskie XVIII wieku*. Wrocław 1983; *Pamiętniki i autobiografie światowe*. Wrocław 1992.

¹⁵ H. Markiewicz, *O mojej bibliotece i trochę o mnie samym*. W: *Zabawy literackie*. Kraków 1992.

¹⁶ Zob. B. Faron, rec.: Cz. Kłak, *Stanisław Pigoń. Szkice do portretu*. „Ruch Literacki” 1994, nr 1/2, s. 168.